

DIRECȚII ȘI MODALITĂȚI DE STUDIERE A LITERATURII ROMÂNE DIN BANAT

Crișu Dascălu

Cuvinte-cheie: continuitate, discontinuitate, viață literară, micromonografie, istorie literară

Deși noi, cei de azi, avem sentimentul explicabil că problemele studierii literaturii române din Banat nu sunt altele decât cele care privesc literatura română în ansamblul ei, cu care cea dintâi face corp comun, sentimentul ar trebui revizuit, măcar în parte, atunci când ne situăm în perspectivă istorică. Procedând astfel, ne-ar fi ușor să constatăm că scrisul nostru din Banat s-a sincronizat cu cel general doar în două momente: în epoca *iluministă*, când *ideologia* acestei mișcări paneuropene a produs efecte similare în ambele spații, și în epoca *postbelică*, atunci când provincia s-a angrenat *valoric* în contextul național, cel puțin prin reprezentanții ei mai importanți.

Între aceste extremități temporale s-a creat un hiatus în care condeierii au trebuit să facă de toate, de la politică la gazetărie, de la profesie la educație, astfel încât literatura lor a fost, inevitabil, o preocupare între altele, adeseori mult mai stringente. Cu alte cuvinte, în acest interval nu găsim ceea ce se numește, cu un termen la care nu ar trebui să se renunțe, *scriitori profesioniști*. Iar amatorismul poate fi o dovadă de entuziasm, nu și una de valoare. Revirimentul interbelic din Banatul de Nord este mai degrabă expresia unei dorințe onorabile, decât a unei

putințe efective.

Chestiunea devine încă mai complicată când ne referim la literatura din Sudul Banatului, căci scriitorii de aici au creat, în perioada postbelică, cu privirea îndreptată în cel puțin trei direcții: spre literatura română, spre cea sârbă și spre cea universală, fără a fi asumați de nici una dintre acestea. Exasperați de indiferența cu care erau tratați în România, unii dintre ei au „emigrat” din limba minorității în cea a majorității, spre a se putea afirma. Cazul lui Vasco Popa, de pildă, își are echivalente pe alte meleaguri: basarabeanul Ion Druță, care s-a impus ca dramaturg rus; ei sunt autori care nu fac decât să repete ceea ce alții au experimentat, cu succes, înaintea lor: Eugen Ionescu sau, în filosofie, Emil Cioran, în spațiul francez (cazul invers este cel al lui Mircea Eliade, care și-a scris opera științifică în limbi occidentale, dar care s-a încăpățânat să-și scrie literatura, mai departe, în română).

Din motivul arătat, nu se poate vorbi de *continuitate* în literatura bănățeană decât în epoca postbelică, cele anterioare caracterizându-se printr-o accentuată *discontinuitate*. Continuitatea, ca și discontinuitatea, comportă manifestări *spațio-temporale*.

În primul caz, apariția scriitorilor și a operelor lor este aleatorie și se produce distanțat în timp și în spațiu, astfel că ei nu au putut avea sentimentul apartenenței la o tradiție comună, la care să adere și pe care să o ducă mai departe. În loc să-i stimuleze în crearea unei asemenea tradiții, faptul a avut un efect descurajator, ceea ce a întârziat, mai mult decât era de așteptat, împlinirea unui astfel de deziderat. A

existat un moment favorabil, la sfârșitul secolului al XIX-lea, reprezentat de Ion Popovici Bănățeanul și de Victor Vlad Delamarina, cei care, aducând în forme și maniere diferite Banatul în literatură, au fost valorizați de Titu Maiorescu, fără ca exemplul lor să producă efecte importante.

Un alt moment care ar fi putut reprezenta coagularea eforturilor scriitoricești este cel interbelic. Acum apar, și încă într-un număr neașteptat de mare, o serie de reviste cu caracter declarat literar, dar și unele de cultură, în care literatura era bine reprezentată, acum apar primele forme de solidarizare instituțională a condeierilor bănățeni (Societatea Scriitorilor din Banat, Altarul cărții etc.), adică *formele* unei vieți literare autentice, dar care, paradoxal, nu au avut de partea lor și un conținut pe măsură. Singura variantă de continuitate literară este acum cea individuală: autorii fac efortul vizibil de a-și contura o operă, prin publicarea unor volume succesive, care au avut cel puțin efectul de a-i impune opiniei publice locale, mai binevoitoare decât cea a criticii naționale. Complacerea în postura de scriitor regional, oricum mai ușor de atins, a constituit o frână pentru cei care au făcut dovada că au un talent adevărat, dar și dovada că acesta era mai mare decât le era ambiția de a-l evidenția.

Așa se face că abia după Cel de Al Doilea Război Mondial se pun bazele unei *continuități* literare *temporale*, prin apariția concomitentă de numeroși scriitori, îndeosebi după anul 1960. Fenomenul a fost posibil prin apariția revistei „Scrisul bănățean”, devenită ulterior „Orizont”, prin constituirea Filialei timișorene a Uniunii

Scriitorilor Români, prin organizarea cenaclului patronat de această instituție, prin înființarea Editurii „Facla” și, poate mai important, prin întemeierea Facultății de Filologie, dintre ai cărei studenți au început să se ridice tot mai mulți scriitori și ai cărei profesori și-au asumat decisivul rol de mentori. Mai mult, nuclee literare au apărut în diverse localități bănățene (Lugoj, Reșița, Arad, Caransebeș, Oravița etc.), astfel că se conturează și o *continuitate spațială*. În plus, numărul mare de autori a făcut posibilă ierarhizarea lor valorică, în așa fel încât cei mai de seamă dintre ei au început să se bucure de notorietate națională, fiind prezenți în istorii literare, în dicționare și în enciclopedii.

Un fenomen similar a apărut și în Sudul Banatului, și tot în epoca postbelică. Aici, principalele nuclee literar-culturale sunt: Novi Sad, Panciova, Vârșeț și Zrenjanin, unde au apărut un număr apreciabil de publicații românești, dintre care unele literare, la loc de cinste situându-se „Lumina”, o editură prestigioasă – „Libertatea”, emisiuni în limba română la televiziune și la radio, catedre de limba română la Novi Sad și la Belgrad etc. În acest context, este firesc să fi apărut numeroși scriitori, îndeosebi poeți și prozatori, dar critici și istorici ai literaturii produse aici. Lăudabil este faptul că fenomenul în discuție este în permanentă expansiune, prin apariția de noi publicații și prin înființarea unei instituții remarcabile: Institutul Cultural al Românilor din Voivodina.

În urma acestor (prea!) sumare considerații retrospective, se poate reflecta asupra celor mai potrivite modalități de abordare a celor două etape precizate: cea a *discontinuității* și cea a *continuității*.

Este logic ca cea dintâi să fie cercetată *monografic*, ceea ce ar permite relevarea *specificității* fiecărui autor în parte, distanțat temporal și spațial de semenii săi, în vreme ce a doua etapă să fie studiată *diacronic*, pentru a surprinde pe această cale evoluția *organică* a unei literaturi regionale, tot mai conștiente de sine. Dar, pentru că *organicitatea* este mai evidentă în evoluția genurilor și a unor specii literare, ar fi oportun să se treacă la un studiu diacronic *secvențial*, prin evidențierea modului specific în care a evoluat fiecare gen în parte. Istoria organică a genurilor devine posibilă abia atunci când și acolo unde *continuitatea spațio-temporală* a devenit un fapt.

Cu alte cuvinte, consider că pentru prima etapă este posibilă, adică potrivită, o *istorie literară* alcătuită dintr-o succesiune de *micromonografii* ale scriitorilor, în care să se adune întreaga informație de care dispunem la momentul redactării lor și în care să fie comentate scrierile acestora, prin luarea în considerare a tot ce au produs ei, literar ori extraliterar.

În schimb, pentru cea de a doua etapă, se recomandă, ca fiind mai adecvate, *istorii literare ale genurilor (speciilor)*, căci ea permite evidențierea traseelor tematice și stilistice parcurse de autori, schimbarea în timp a surselor de influență și a viziunilor teoretice, atașarea la o modalitate literară sau la alta etc., în așa fel încât individualitatea fiecărui gen ori specie să poată fi degajată pe un fundal comun de existență literară.

Realizarea unor asemenea lucrări presupune însă îndeplinirea unor anumite condiții de către cei care doresc să-și asume obiective de acest fel sau de către alți

participanți activi și conștienți la viața literară și științifică a zonei.

Un principiu esențial al cercetării de orice fel este acela că sunt proiecte ce pot fi duse la bun sfârșit mai bine de un singur autor și proiecte a căror îndeplinire se poate face mai profitabil în echipă.

Din prima categorie fac parte *monografiile, istoriile literare, edițiile critice etc.*, adică cele ce implică exprimarea (dar și asumarea!) unui punct de vedere personal, iar din cea de a doua – *dicționarele, bibliografiile, cercetările inter- și pluridisciplinare etc.*, adică cele în care punctele de vedere personale cedează întâietatea coerenței ansamblului (firește, ele pot fi și opere ale unor autori individuali, dar cu prețul unui efort considerabil).

Și din această perspectivă, Banatul prezintă diferențe zonale. În Banatul de Nord, prioritate au avut lucrările din prima categorie, realizate de critici și de istorici literari. Menționez aici istoriile literare datorate lui I. D. Suciu, Virgil Vintilescu și Cornel Ungureanu, numeroasele ediții critice întocmite de universitari și de cercetători timișoreni, la care se adaugă, mai ales în ultima vreme, unele monografii de scriitori bănățeni. Din cea de a doua categorie, în această zonă au apărut în ultimele decenii o serie de dicționare literare, datorate în primul rând efortului depus de lucrători de la bibliotecile județene Timiș și Caraș-Severin, dar și unor autori individuali.

În Banatul de Sud, făcând abstracție de istoria literară a lui Ștefan N. Popa, au dominat lucrările lexicografice, datorate în primul rând devotatului cercetător care este Costa Roșu, care a înregistrat cu fidelitate scriitorii și operele lor, periodicele (inclusiv pe cele literare) și a întocmit bibliografii ale unor publicații și instituții editoriale. Asemenea scrieri au apărut și pentru alte domenii decât cel literar, astfel

că cei interesați au la îndemână inestimabile *instrumente de lucru*, care conțin informații pentru obținerea cărora ar fi trebuit să depună considerabile eforturi într-un timp la fel de mare.

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române și-a fixat drept ținte prioritare tocmai realizarea unor instrumente de lucru, fără de care o cercetare serioasă a literaturii bănățene este, dacă nu imposibilă, în orice caz mult îngreunată.

Un prim proiect este *Enciclopedia Banatului*, lucrare monumentală, ce va reprezenta o imagine de ansamblu a regiunii noastre, inclusiv o imagine a literaturii create pe aceste meleaguri. Volumul dedicat acestui domeniu este cel mai înaintat sub raportul redactării, așa încât există toate condițiile ca el să apară cel dintâi, într-un viitor cât mai apropiat.

Celălalt proiect, *Bibliotheca Banatica*, se realizează împreună cu instituția editorială a colegului Ioan David, și este în curs de derulare. În această bibliotecă vor fi publicate manuscrise, documente inedite, monografii, dar și opera completă a unor autori, reeditată sub titlul generic *Scrieri*, care vor apărea în volume succesive.

Ambele proiecte vor acoperi *întreaga* suprafață a Banatului, astfel încât ele vor încorpora scriitorii, publicații și instituții literare panbănățene, iar pentru înfăptuirea lor sunt invitați să colaboreze critici și istorici literari, autori și cercetători din întreaga noastră provincie, cu scopul de a scoate la lumină contribuția ei la tezaurul spiritual românesc.

WEGE UND MÖGLICHKEITEN DES STUDIUMS DER
RUMÄNISCHEN LITERATUR IM BANAT

(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Ununterbrochenheit, Unterbrochenheit, literarisches Leben, Mikromonografie, Literaturgeschichte

Für die rumänische Literatur bis zum 1. Weltkrieg, ist die Diskontinuität von Raum und Zeit charakteristisch. Man kann erst in der Nachkriegszeit von einer Kontinuität reden, erst dann, als die Literatur zu einer bedeutenden Konstante geworden ist. Diese Eigenschaft ist sowohl für den Norden, als auch für den Süden des Banats charakteristisch. Beide haben, wegen einer gewissen kulturellen und künstlerischen Ähnlichkeit, eine synchronische Tendenz erlebt. Aus einem methodologischen Blickwinkel aus betrachtet, ist es empfehlenswerter, die Epochen der Diskontinuität in Monografien zu behandeln, als die Epochen der Kontinuität in Literaturgeschichten und Lexika zu untersuchen. All dies wird durch die Zusammenarbeit zwischen dem "Titu Maiorescu"-Institut der Rumänischen Akademie für das Studium des Banats und dem Rumänischen Kulturinstitut aus der Vojvodina veranschaulicht, indem man zusammen die Enzyklopädie des Banats und Beiträge zur Bibliotheca banatica gemeinsam herausgibt.